

אליעזר שמאלי

המורה והמחנך

חתן פרס ישראל לספרות-ילדים

הלך לעולמו בט' בניסן תשמ"ה

יחד עם קהל תלמידיו מעריציו וקוראיו הנאמנים

אנו מבכים את מותו ומשתתפים בצער המשפחה

המערכת

אליעזר שנאלי 1901 - 1985

מאת גרשון ברגסון

אליעזר שמאלי (סמולר) נולד בעיירה רוזישצ'יה (וולין). בהיותו בן 16 נשלח לארץ-דיסה ללמוד בישיבה. ב-1920 עלה וסיים את לימודיו בביהמ"ד למורים ע"ש ילין בירושלים. בשנים 1934—1936 למד באוניברסיטת ברלין לימודי הטבע וזיקתו לטבע השתקפה היטב בספריו לאורך כל שנות יצירתו.

על הישגיו בתחום הספרות זכה בפרס ביאליק בשנת 1935, ובפרס ישראל לספרות ילדים ב-1957. ראשית צעדיו של שמאלי בכתיבה היו בסתר; "שעות ארוכות הייתי יושב על ספסל קטן, שהתקנתי לי בין ענפי הערבה שבגינתנו, שוכח עולם ומלואו ומעלה על הנייר חרוזים על הדר הטבע, (עולם צעיר, 739-740).

הדר הטבע שהיה מודע לו בילדותו, נשאר טבוע בו כל שנות חייו. ונושא זה הוא מאבני היסוד ביצירתו הענפה בארץ.

נוף וטבע.

שמאלי שוטט בארץ ורצה להכיר כל שביל ורמש בה. מכאן רכש ידיעות יסודיות בטבע הארץ ובנופה. חיבה יתרה נודעת ממנו לעם הציפורים. שירת הציפורים היא סימפוניה, שירה הן אומרות, ושמאלי ידע כל כלי בה, קורא בשמו ובשם מנגנו. וכך מונה הסופר: "הבולבול מפכפך, החמריה מתחטאה,

הסבכי שורק, הפשוט מצרצר והירקון מסלסל ומשתפך בשברי-שברים נוגים ומתו-קיים". (מן הראוי לציין את בקיאותו הרבה בעולם-הכנף ואת ספרו "ציפורי-ארצנו", ספר לימוד ועזר למורים ולמבוגרים).

מתוך חיבה לטבע בא המשורר ללמד גם את ילדינו הרכים על הארץ ונופה ואחר-כך פורץ גבולות ומספר גם על מה שמעבר להם.

בספרו "יפה את ארצנו" — סיפורים קצרצרים על עופות, חיות, פרפרים ועצים המצויים בארצנו. הסופר משוחח עם כל אחד מהם ברוח טובה ותוך כדי שיחה מלמד את הילד הקורא על הצמח או על בעל-החיים פרטים מעניינים. על-פי הרוב הוא מתבל דבריו בחרוז נחמד, כגון: "מוצץ מיץ ענבים ושותה דם ומעמיד פני תם" (על השועל, עמ' 30). או "בזכות האקליפטוסים המציל והגואל קמה מושבה בארץ ישראל" (עמ' 30).

שפתו של שמאלי קלה ונעימה, הציורים מרהיבים עין ומביאים בצורה נאה את האובייקט אשר עליו מדובר.

ומגבולות הארץ מעבר לה, אל עולם החיות, העופות והדגים בספר "עולם החיות", הוצאת "יבנה" 1952.

בספר זה מובאות אינפורמציה פשוטה על החיות ואורח-חייהן: איך צדים אותן ומהי דרך האילוף; על אריה, פיל, קנגרו, יען, עורב, תוכי, על דגים, "ספר מדע" לגיל הרך, גם טוב לקריאת קטעים לפני פעוטות. פה ושם משולב סיפור (על העורב) או אגדה. הספר ימשוך לבם של הקטנים כי הוא נעים לעין.

שמאלי גדל בבית של "מלמדים". אביו, סבו, וסבו של אביו היו "מלמדים", הוא איפוא דור רביעי של מורים, ובלשונו של שמאלי עצמו, של מלמדים, "ואיני מתבייש בתואר זה" הכריז קבל עם ועדה. כי שמאלי היה מורה בכל רמ"ח אבריו, ואף בספריו ראה עצמו מורה ומחנך. היה חסיד של ספרות מחנכת וכך כתב:

"אני בתור ילד קראתי את "ביוון מצולה", על ת"ח ות"ט, "שבט יהודה", על האינקוויזיציה בספרד. את יוסיפון, על תקופת חורבן הבית — רק חורבן וחרבן. כשאני התחלתי לכתוב אמרתי לעצמי שאתן לילדים תחיה. אני מקבל עלי בהכרה גמורה את הקומפלימנטים האלה שמטיחים בי מכל צד: ספרות ציונית, נוסטלגיה, ספרות מחנכת, ספרות של מורים.

אני מקבל את זה באמת כקומפלימנט.

ראיתי את עצמי כמורה, שצריך לתת לילד משהו שיעזור בעיצוב דמותו בחינוכו, להכין אותו לקראת חייו, לקראת ערכים שיגשים בחייו".

נאמן לתפיסה זאת נכתב הספר "אנשי בראשית" ועם הופעת המהדורה השתים-עשרה כותב שמאלי בדברי ההקדמה:

"הייתי נוהג לספר להם [לתלמידים] פרקים מסיפור דמיוני על משפחת-חלוצים אחת שהת-ישה במערה שבסביבה, מכינה לעצמה את כל צרכי קיומה ממתנות הטבע, מסתפקת במועט, לחמוט בפגעים ובמכשולים וחה חיי-אושר טבעיים וצנועים בעבודה וביצירה.

את דמויות הגיבורים הראשיים שבסיפור הבאתי אתי מהגליל העליון, מהשנים שבהן הייתי מורה בבית-הספר אשר בקיבוץ הראשון שבחבל-ארץ רחוק ומופלא זה... דמויות יקרות וקורנות אלה התחממו בנפשי וחיממה, ליווני בחלום ובהקיץ משך שנים והתחננו: הוצא אותנו לאר... ב-1930, בשנה שבה עבדתי כמרה בבית-הספר שבכפר-ייחזקאל, כתבתי את הפרקים הראשונים. ובמשך השנים 1931—1932, בהיותי מורה בבית-החינוך לילדי העובדים שבתל-אביב — הרחבתי את היריעה. סיפרתי לילדים פרק ביום — ויושב ורושמו בלילה... יבורכונא כל תלמידי באשר הם שם — כי בזכותם נכתב הסיפור הזה.

אף כי שמאלי מעיד שהיה מספר לתלמידיו: "מסיפור דמיוני", ביסודו של דבר כל שכתב היה מעוגן במציאות שממנה שאב את החומרים לכתובה.

אחד הנושאים המרכזיים השאובים מן הריאליה הוא בית-הספר.

בהיותו מורה הכיר מקרוב את חיי הילדים במוסד, ובהיותו מחנך ידע שחשיבות רבה לגידולו התקין של הילד הם חיינו מחוצה לו.

בעינו החדה התבונן במעשיהם של הילדים, והעביר לנגד עינינו את ההווי ואורח חייהם, את היחסים שביניהם לבין עצמם, ותיארום תיאור ריאלי בכנות ובלא להסתיר מאומה.

הריאליה מצאה ביטוייה בתיאוריו את סבלי ההסתגלות של העולים החדשים. סמל ללבטים ולמאבקי הסתגלות הוא הסיפור "האם": אישה עולה-חדשה, נתאלמנה ונולד לה הילד השמיני, גברת עירונית מוכנה לאמץ את הילד ולשלם תמורתו, ועלידי כך להקל על סבלם של האם ושאר ילדיה.

אך רגשי האמהות גוברים והאישה אינה מוותרת על פרי בטנה. העליה דורשת קרבנות, אך לא מן העולים החדשים בלבד, גם אלה שנקראים ותיקים נדרשים להקרים חייהם על מזבח תחיית המולדת.

חיבתו של שמאלי נתונה לכפר העברי ולמתיישביו, והוא מביא שורה ארוכה של סיפורים — החל מימי ראשית ההתיישבות ועד תקופת עצמאותנו, — ובהם תיאורים של גבורה עילאית שהייתה נחלתם של מבוגרים ושל ילדים-גיבורים כאחד. בעינו החדה התבונן בנעשה מסביב לו והעלה את ההתרחשויות בסיפוריו: דמות יות מבית-הספר, מן העליה החדשה, מהסביבה הערבית — אלה גיבוריו של שמאלי והם משוחחים בפשטות, לעתים במשפטים מקוטעים, אבל מובנים, בלשונם, לשון פשוטי-עם, וילדים בלשונם שלהם, בנוסח שלהם, אבל כולם דוברי-אמת, כי הסופר שמאלי כולו אמת, אמת בדבריו ובסיפוריו ולכן שובה הוא את לב כולנו במוסר-ההשכל שלו. ועל-כן יצירתו טובה לכל גילאי הילדות. בכך הוא מן המעטים שבקרב היוצרים שלנו.

שמאלי התחיל בספר המתאר תקופה והצליח בדרך זו, זנח אותה ועבר לסיפור הקצר. הוא הפרוזאיקן שבין סופרי הילדים. לא נתן עטו בשיר ולא שר בסיפור. הוא כותב בפשטות, בפרוזאיות יום-יומית, השזורה רוח עילאית. יש בטיפוסו עדנה ובה אצילות ותמימות המשכנעות באמיתן. שמו ייזכר לטוב בדורנו ובדורות הבאים.